

KÖNYVNYOMDÁSZATI SÍK ÉS ANNAK DÍSZÍTÉSE

Ketten voltak, mind a kettő nyomdász volt. Az utcán menve s szakmájukról beszélgetve, az egyik négyszögletes papiroslapot lát a földön. Nem azért nyomdász a nyomdász, hogy a tiszta papiroslapot föl ne emelje s azt, hacsak a minéműségére nézve is, meg ne vizsgálja. A papiroslapot kezében lobogtatva fordul a másikhoz: „No szak-társ, mi ez?” „Mi lenne egyéb, mint egy darab papiros? De ha azt akarod tudni, hogy minemű papiros, add ide, hadd vizsgálom meg”. „Nem talál-tad el. Amit én tudni akarok, úgy is megmondhatod, a nélkül, hogy a papirost a kezedbe vennéd. Ez semmi más, mint egy a könyvnyomdász által is feldíszíthető sík terület.”

* * *

Tehát a papiros könyvnyomdászati sík és a könyvnyomdászati sík: papiros. Miután pedig a papiros, csekély ide nem számítható esetek kivéte-lével, leginkább szabályos mértani területeket alkot, a könyvnyomtatásbeli díszítés sem értelmezhető másként, mint hogy vele előre meghatározott és a mértani szabályoknak megfelelő sík területeket töltünk be, olyképpen, hogy egyes színfoltok helyes elosztása segítségével, ennek megfelelő és szintén mértanilag arányos egészet képezzen. Különböző nyomdászati fogások, úgy mint az alapnyomás is, lehetővé teszik, hogy a betöltött területek plasztiku-san hassanak, de kifejezetten plasztikusnak azért mégsem mondhatók.

Nagy segítségünkre van a mai művész-irány, amely elhagy minden zavaró részletezést és rajzával nem elbeszélni (illusztrálni), hanem szintén csak színfoltokat betölteni igyekszik. Miután azonban a mai könyvnyom-dászati mestermunkák bár egy sereg irányba, de végeredményükben mégis csak két fő csoportba oszthatók, a síkdísz is e szerint oszlik meg:

Az I. csoportba olyan nyomtatványok tartoznak, amelyek kiviteléhez tisztán tipográfiai, vagyis a szedőnek még a legszerűebb viszonyok között is rendelkezésére álló betűöntődei anyagot használunk fel. Ehhez az anyag-hoz tartoznak még a különféle alapnyomati lemezek is, de tisztán csak

abban az értelemben felhasználva, amiért így elnevezettek. A betüöntödei anyag tipográfiai méretek szerint készül és összeépíthető, úgy hogy különféle munkákhoz is alkalmazható. A II. csoportba tartoznak ama nyomtatványok, melyeknél legfeljebb csak a betüt csinálta a betüöntő; minden más dísz művészkéz, vagy az illető mesterszedő által, csakis e célra rajzoltatott, a magasnyomáshoz pedig alapnyomásra szánt anyagból kivésített, vagy ami ennél sokkal előnyösebb: cínkből kimaratótt.

Mindkét csoport alkalmas a sík díszítésére, de bármelyiket alkalmazza is munkáján a mesterszedő: első sorban a szöveget, a legrégebb és legfő könyvnyomdai síkdísz, a betüanyagot kell céljának és a terület arányának megfelelően elhelyezni. A szorosabb értelemben vett és pusztán díszítésre szolgáló ornamentummal pedig csak az így fenmaradó üres területeket szabad betöltenie, vagyis: a díszítés formája a szöveg és papiros különféle mértani formáihoz alkalmazkodva, önmagától kell hogy megadódjon, nem pedig minden alapot nélkülöző tervek után, erőszakolva. Különösen oly esetekben, ha művész rajzolja meg a díszítő anyagot, a szedő pedig csak a szöveget szedi hozzá, kellene ezt szem előtt tartani.

Hogy a könyvnyomdászati sík területet ennek megfelelő anyaggal és kellő méretekben tölthessük be, ismernünk kell még a papiros területi nagyságát, színét és minőségét.

Miután úgy a papirosnak, mint a szövegnek területi alakulásai csak nagyon ritka esetben egyformák, minden egyes esetre pedig példát hoznom itt lehetetlen: az alábbiakat úgy igyekeztem összeállítani, hogy az ezeknél megfigyelt szabályok, ha örök törvényeknek ugyan nem is, de általános-ságban majdnem minden munkánál alapul vehetők.

Példa: cégkártya tervezete:

A margó határvonalait megrajzolva, a telenyomtatandó területet négy egyenlő részre osztottam. Mielőtt ezt megtettem volna, a fősor leszedtem, a többi szöveget is átnéztem és mert a fősor a papiros széltében keskeny lett volna, elhatároztam, hogy a kártyát a papiros magasságában szedem. Hogy a margó mennyi legyen, erre nézve — ismét a papirosalakok sokféle változatossága miatt — határozott szabályokat felállítani nem lehet, de minden-esetre inkább több legyen, mint kevesebb. Az optikai látszat azonban megkívánja, hogy a szélzet arányait itt a következőleg szabjuk meg: fent 2:3 ciceró, belső oldalán 2 ciceró, külső oldalán 2:3, alul pedig mindenkor a legtöbb, vagyis 3 ciceró. A szöveg fő részét, mely négy sorból állott, leszedtem, láttam, hogy ebből, mert minden következő sor az előzőnél valamivel rövidebb volt: erőltetés vagy szövegváltoztatás nélkül négyszöget alkotni nem lehet. Nem maradt más hátra, mint hogy a háromszöges formához forduljak.

Az esztetika szabályai szerint a szöveg súlypontját mindenkor a sík terület közepe felett kell elhelyezni, sohasem alatta. De mert az én soraim lefelé keskenyedtek, a súlypont meghatározásánál a középpontból indulhattam ki. Innen tehát kiindulva, s a két felső területsarkig terjedő háromszög szárait meghúzva, ezen a négyszögletes területű fősor úgy helyeztem el, hogy a háromszög szárai azt mindkét oldalán a közepén messék. Ehhez képest aláhelyeztem a két sort is, úgy hogy a háromszög szárai ezeket is oldalvonaluk közepén messék. Ha a sorok nem töltik be egész pontosan a meghatározott szélességet, úgy ez a sorok szépségének csak hasznára van, mert ebben az esetben a betütestek közötti hézagok arányosításával segítünk e bajon. Ha azonban a megkívánt szélességet még így sem érnők el, a három sor közötti beosztást (természetesen nem túlságosan) tágitjuk vagy összevonjuk, amint ezt célunk elérése megkívánja.

Most aztán áttértem a még fenmaradt alárendelt szövegnek a középponton alul való elhelyezésére. Miután a szöveg meglehetősen sok volt és láttam, hogy a rendelkezésemre álló területet a szöveget illetőleg magasságban jobban kihasználhatom, mint szélességben, tehát először is ennek maximális szélességét állapítottam meg. Bizonyos körülmények közt — például ha csupán sorszedésről van szó — ezt a szöveget olyan szélesre szedtem volna, mint aminő a fősor. Ha azonban a szöveg betűit ezen a szélességen nem lehetne jól elhelyezni: nem árt, ha valamivel (nem sokkal) keskenyebb is lesz; de szélesebb ne legyen sohasem.

A jelen esetben azonban az alsó rész alárendelt sorait a fősor szélességénél okvetlenül valamivel keskenyebbre kell szedni, mert ha a két szövegrész teljesen egyenlő széles, az alsó a felsőnél szélesebbnek is, vaskosabbnak és tömöttebbnek is látszanék, ami mindenestre a szépség és perspektíva rovására volna. Ennek legfőbb oka, hogy az alsó és felső szövegrész közti távolság a szemnek azt a látókörét, ameddig a valóságot látni képes, már túllépte, vagyis miután a nyomtatványt szemlélésekor sohasem merőlegesen, hanem mindig ferdén tartjuk a kezünkben: az alsó rész szemünkhöz közelebb, a felső pedig szemünktől távolabb esik.

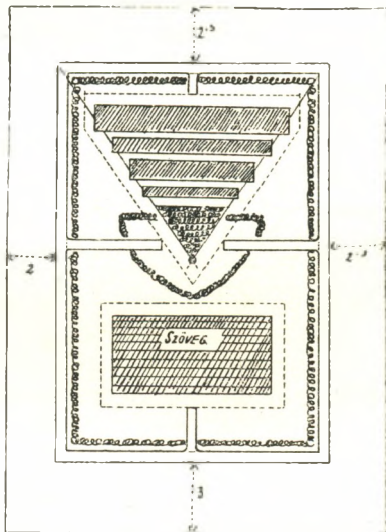
A fenti látszat előidézésének még egy fő oka (ámbar a jelenlegi munkánál különleges jellegű) az, hogy a felső szöveg háromszöget alkotván, a vége felé mindig keskenyebbé válik s hegyben végződik, az alsó szövegrész azonban zárt négyszöget alkot. Ezt tekintetbe kellett tehát vennem és az alsó szövegrész szélességi vonalát nem a fősor, hanem a második, keskenyebb sor szélessége szerint állapítottam meg. Itt még egyszer meg kell jegyeznem, hogy egy-két negyedpetitnyi különbség itt sem játszik szerepet, hanem ez a szövegsorok jobb kifutásától függ.

A megállapított szélességre leszedtem a szöveget. Több sort adott. Itt már eleve elhatároztam, hogy ha az utolsó sor nem lenne tele, csak úgy töltöm ki hézagpótlóval, ha kisérő díszsel nem zárhatom körül. Körülzárás esetében ez mint zavaró dolog fölösleges volna.

A beosztást illetőleg szem előtt tartottam, hogy a középponttól a szöveg kezdetéig számítva legalább is terciányival kevesebb hézag maradjon, mint a szöveg végétől az alsó margóvonalig.

Terciányival többet azért vettem, mert már láttam, hogy kénytelen leszek az egészet diszitménnyel körülfoglalni, s szükségesnek véltem, hogy mindamellett mégis legalább egy nonpareillyel több maradjon a szöveg alatt, mint a szöveg kezdete és a középpont között.

Elhelyezésén túlesvén, a szöveg területe körül, egy bizonyos, a szemnek megfelelő távolságot betartva, bekerítő vonalakat rajzoltam s így láthatólag megkaptam a könyvnyomdászati síknak síkornamentummal díszítendő területét. Ezt a fenmaradt sík területet az általam fentebb felállított mindkét csoport szerint díszítettem, de mielőtt ezt megkezdtém volna, már is észre-

vettem, hogy a fősorok után a középpontig egy meglehetősen nagyságú háromszögű üres terület képződött, melyet első sorban kell dísszel ellátnom, annál is inkább, mert a fő szöveg és az alárendelt szöveg között kifejezettebb mondatnani összefüggés nem lévén, az ezáltal keletkezett elválasztást nemcsak megtűri, de szinte megköveteli.

Mint a síkdiszítésre nézve még igen fontos dolgot kell felemlítenem, hogy úgy az első, mint a második csoportbeli kidolgozásnál a dísz külső kerületét, hogy melegebben hasson, négy helyen megszakítottam, de olyképpen, hogy az alsó öböl okvetlen hosszabb legyen mint a felső, az oldalöblök pedig egy cicerónyival feljebb essenek, mint az egész papírosterület középpontja.

Már most ebből megmaradt az a tanulságom, hogy bármiféle diszítéssel akarunk tökéletes és egymással összhangban álló egészet elérni, minden esetben fel kell használnunk mértani rajztudásunkat. A súlypontot pedig a szövegnél mindenkor a középponttól felfelé kell elhelyeznünk. A könyvnyomdai dísz elhelyezésénél még ma is fennáll az a szabály, hogy a nehezebb darabok alul, a könnyebbek felül helyeztessenek el, ez azonban a mai modern síkdiszítésnél nem mértékadó; csakis akkor kell szigorúan szem előtt tartanunk, ha nem tisztán kifejezett síkdiszítményt alkalmazunk, hanem szimbolikus, architektonikus avagy régibb keletűt.

Igaz, hogy fentebbi példa nagyon kevés arra, hogy véle a könyvnyomdászatanban előforduló ezersféle változatosságot megvilágítsuk és ezekre nézve precedenst alkossunk, de az is igaz, hogy ehhez egy vaskos könyv, nem pedig egyetlen cikk szűk kerete volna szükséges.

NOVÁK JÓZSEF.

HARMONIZÁLÓ SZÍNEKNEK azokat a kiegészítő színeket nevezük, amelyeket ha egymás mellé fektetünk, hosszabb szemléléskor a kontrasztaló színbe játszó vagy reflektáló sugarakat vetnek, s így egymás fényét és erejét kölcsösen növelik. Valamely vörös fölület például hosszabb szemléléskor zöld sugarakat reflektál; a zöld színű fölület viszont vöröseseket. Legbiztosabban akkor vehető észre ez a jelenség, amikor két egymást ilyen módon kiegészítő színfölületet szögben állítunk föl egymás ellenében. Mentől hegyesebb ez a szög, annál telítettebben jelennek meg a reflektáló színek. Egyéb ilyen egymást kiegészítő színösszetételek: narancs és kék, sárga és ibolya, továbbá a szürke szín vörössel, narancssal, sárgával, zölddel és késsel. A szürkével való sugaras reflexek azonban más fajtájúak, mint aminők a vörössel és zölddel, narancssal és késsel, sárgával és ibolyával valók. A vörössel összekerülve: zöldesbe játszik a szürke, aminek következtében a vörös szín tisztábban tűnik elő. Ép úgy a narancs-szín és szürke összekerülésekor: a szürke kékes árnyalatot vesz föl, a narancs pedig sárgásnak látszik. Sárga és szürke egymás mellé helyezésekor gyöngéd ibolyaszínű a reflex. Zölddel a szürke vörösesen reflektál, s az előbbinek fényét emeli. Késsel összekerülve, narancsszínűen reflektál a szürke szín s a kéknek zöldes fényt ad. Még intenzívebben lépnek a kiegészítő színek elő, ha szürke között vannak elhelyezve, például ilyenformán: szürke, vörös, zöld, szürke; szürke, kék, narancs, szürke; szürke, sárga, ibolya, szürke.

LIGETI JENŐ
ÉS TÁRSA

BUDAPEST
VII. ERZSÉBET
KÖRÜT 23.

TELEFON
86-13

Elvállal
teljes nyomda
berendezéseket.

Több bel- és
külföldi gyár
KEPVISELŐI.

GRAFIKAI SZAKÜZLET — NYOMDABERENDEZÉSI VÁLLALAT

Budapest,

Tek.